

Ihmistieteellinen kriisi-diagnoosi

■ Sara Heinämaa

Maan tiedehallinto on sekaisin. Yliopistojen hallitukset pohtivat, miten jotkut tutkimusyksiköt voisi lakkauttaa jotta toiset säästyisivät leikkauksilta. Arvostetut tiedemiehet tuhlavat tutkimusaikaansa selvittääkseen, kuka heistä toteuttaa mitään arviointikriteeriä ja millaisia tuloksellisuuslistauksia saadaan aikaan milläkin mittarilla. Nuorten tutkijoiden parhaimmisto suunnittelee pakenevansa ulkomaille tajuttuaan perusteet, joilla keski-ikäiset kollegat irtisanovat toisiaan 30–40 vuoden yhteisen työrupeaman jälkeen.

Aikaa ei olisi hukattavissa sen enempää innovaatiojärjestelmän uudistamisessa kuin yliopistolaitoksen elvyttämisessä. Mutta tutkija- ja professorikunnan voimavarat tuhlataan jatkuviin organisaatiouudistuksiin, loputtomiin rahoitushakuihin ja tulosarviointeihin ja opetussisältöjen toistuviin uudelleenmuotoiluihin.

Korkeakoululaitoksen rapautuminen selitetään jatkuvalla puheella kriisistä. Ja kriisejä nähdään lukuisia. Ennen muuta maan talouden todetaan olevan kriisissä, mutta sen lisäksi kriisiin tuomitaan toistuvasti myös luonto, vanhemmuus, yrittäjäyys, terveydenhuolto, maahanmuutto, kaupunkisuunnittelu, hyvinvointivaltio; ja ennen muuta Euroopan yhteisö, sen talouspolitiikka, siirtolaispolitiikka, ulkopolitiikka; ja politiikka ylipäätään – kaikki nämä monessa päällekkäisessä kriisissä ja loputtomassa sarjassa peräkkäisiä kriisejä. Elämme jatkuvassa tuhon odotuksessa ja valmistaudumme käynnistyneiden katastrofien ennakoimattomiin seuraamuksiin.

Pysyvä kriisitietoisuus lamauttaa sekä luovan toiminnan että uusia mahdollisuuksia luotavaan keskusteluun. Poliittisia väittelyjä hallitsevat

vaihtoehtottomuuden mallit: näemme itsemme erilaisten pakkojen alaisina ja auttamattomasti loputtomassa kiireessä, jossa vaihtoehtoja ei ehditä hahmotella eikä erilaisia ratkaisumalleja saa kokeilla edes ajatuksissa.

Kriisin käsite viittaa kaikissa sovelluksissaan uhkaavaan vaaratilanteeseen ja sen osana ratkaisevaan hetkeen, jossa kohtalokas lopputulema vielä olisi vältettävissä. Pelkkä katsaus tieteellisiin sanakirjoihin osoittaa kuitenkin, että tällaiset tilanteet voidaan käsittää monilla eri tavoilla riippuen siitä, minkä luonteisiksi kriisiytyvät järjestelmät hahmotetaan.

Käsillä olevan tilanteen ymmärtämiseksi ja oman toimintamme harkitsemiseksi on ratkaisevaa erottaa ainakin kaksi kriisin käsitteen päämuunnelmaa.

Kriisin käsitettä käytettiin alun perin antiikin Kreikan lääketieteessä. Käsitteen merkitys jäsenyi keskusteluissa, jotka koskivat ihmisruumiin paranemista ja sairauden väistymistä. Elollinen olento ymmärrettiin luonnollisten nesteiden järjestelmäksi, jonka eri osat normaalisti olivat tasapainossa mutta joka sairaudessa menetti suhteensa. Sairauden ajateltiin etenevän sarjana ratkaisevia kriittisiä tiloja, joissa kaksi vastakaista tapahtumakulkua näyttivät yhtä mahdollisilta: kuolema tai toipuminen. ”Kriisi” merkitsi sitä hetkeä sairauden etenemisessä, jossa potilas saattoi joko menehtyä (jos nesteiden epätasapaino eskaloitui) tai parantua (jos kehon luonnolliset prosessit palautuivat tasapainoon).

Kriittisellä hetkellä organismin elonmerkit olivat monitulkintaisia ja osoittivat vastakkaisiin

etenemissuuntiin. Ainoastaan taitava ja kokenut lääkäri kykeni muodostamaan luotettavan arvion sairauden tulevasta kulusta yhdistämällä eri merkkien sisältämän informaation.

Prosessi sinänsä oli luonnollinen ja inhimillisen kontrollin ulottumattomissa. Lääkärin tehtävänä oli tulkita monisuuntaisia oireita ja elonmerkkejä. Jos merkit olivat positiivisia, hän saattoi ryhtyä lääkitsemistöimiin edistääkseen luonnollista paranemista. Jos merkit sen sijaan olivat negatiivisia, lääkärin tehtävänä oli esittää arvio odotettavissa olevasta määrähetkestä. Hänen ensisijainen ratkaisunsa ei siis koskenut hänen omia toimiaan vaan koski potilaan kohdalon määrittämistä.

Ratkaisun hetki ja merkkien tulkinta sisältyvät siis jo antiikin lääketieteellisten kriisi-keskustelujen ytimeen.

Toinen nykyisen kriisi-puheemme lähde on eskatologisessa kirjallisuudessa, joka koskee Kristuksen toista tulemistä, *parousiaa*, ja sen kautta ihmiskunnan lopullista kohtaloa. Myös tämä käsitteistö jäsentää tulevaisuuteen sisältyvät mahdollisuudet vastakkaisiksi: kriisi on tila, joka johtaa joko tuhoon tai kääntymykseen.

Eskatologinen hahmotus eroaa kuitenkin antiikin lääketieteellisestä katsannosta ratkaisu-
vassa suhteessa: se korostaa potilaan omaa päätöstä ja vastuuta kohtalostaan. Ne meistä, jotka tunnistavat kriisin merkit, voivat vaikuttaa prosessin lopputulemaan, ja jopa enemmän: heidän tehtävänä on levittää pelastuksen viestiä lähimmilleen. Parantumisen sijasta kyse on parannuksesta. Tätä eskatologista jäsenystä sovelletaan nykyisin yhtä määrätietoisesti niin energiatalouden hallinnassa kuin elintasosairauksien ja paisuneen korkeakouluverkoston karsimisessa.

Tärkeä ero löytyy myös näiden kahden kriisi-käsityksen ajallisista horisonteista. Kreikkalainen ymmärrys ihmisen osasta perustui ajatukseen ikuisten ideaalien jäljittelemisestä ja mieleen palauttamisesta. Kristillinen ymmärrys sen sijaan on tulevaisuuspainotteista ja korostaa odottamisen rakennetta. Nykyisyyttä ei käsite-

tä sen enempää menneisyyden kuin ajattomien ideaalien ohjaamaksi, vaan se kuvataan luvattun tulevaisuuden lähtöpisteeksi. Lisäksi tulevan ajatellaan tapahtuvan jo nykyisyydessä: pelastus ei merkitse vain odotettua määrähetkeä vaan se alkaa tapahtua heti, tässä ja nyt. Tulevan odotus määrää näin elämäämme jo tänään – ikään kuin viimeinen tuomio langetettaisiin ennen huomisaamua.

Tiede- ja innovaatiopoliittinen kriisimme yhdistää tekijöitä niin antiikin lääketieteellisestä ajattelutavasta kuin myöhemmästä eskatologisesta mallista.

Yhtäältä etsimme toisistamme merkkejä kriisin tulevasta kehityskulusta. Kehitämme kokonaista konsulttijohtoista suunnittelijajoukkoa näiden merkkien tulkitsijoiksi, ja täydennämme ammattitulkitsijoiden työtä vapaaehtoisten professorien panoksella.

Mutta toisaalta olemme yhtä vakuuttuneita siitä, että onnistunut merkkien tulkinta ei pelkästään tue oireilevan järjestelmän paranemista vaan antaa kansa- ja ihmiskunnalle kokonaan toisen elämän mahdollisuuden.

Ihmistieteet tarjoavat näihin ajatuskulkuihin kriittisen näkökulman.

Mutta myös kritiikin idea palautetaan nykyväittelyissä usein kriisin ajatukseen, jolloin ihmistieteellinen selvitys ei näytä tuovan keskusteluun mitään uutta. Tämä on kuitenkin väärinkäsitys. Kriittinen-sana ei juonnu kriisisanasta, vaan molemmilla termeillä on yhteinen juuri kreikan kielen *kri-nein*-verbissä. Ja ”kri-nein” merkitsee erottamista.

Kriittinen ei siis ole tutkija, joka auttaa ratkaisemaan kriisejä, eikä kriittinen ole myöskään se, joka huomaa uhkia tai varoittaa sellaisista. Kriittinen on henkilö, joka – kuten kriisi – erottaa toisistaan hyvän ja pahan.

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston filosofian professori.